

УДК 336.02

Л.Г. Шморгун

Головний редактор журналу “Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку”, доктор економічних наук, професор, академік Української академії наук, м. Київ

ВАЛОВІ ІНВЕСТИЦІЇ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: 1996—2010 рр.

Проаналізовано обсяги і структуру валових інвестицій в основний капітал в Україні. Протягом 1996—2010 рр. інвестування в основний капітал здійснювалось майже повністю за рахунок амортизаційних відрахувань, і це зумовило статичний, застійний стан економіки країни. Обґрунтовано, що показник норми валових інвестицій в основний капітал не може однозначно свідчити про міру достатності валових інвестицій в основний капітал для розвитку економіки, тому потрібен також аналіз їхніх динаміки і структури.

Ключові слова: валові інвестиції в основний капітал, чисті інвестиції в основний капітал, амортизаційні відрахування, валовий внутрішній продукт, норма валових інвестицій в основний капітал, структура валових інвестицій в основний капітал

Постановка проблеми. Одним із найважливіших елементів функціонування економіки є інвестиції в основний капітал. Вони забезпечують відтворення й оновлення основного капіталу та матеріальних оборотних засобів і в кінцевому підсумку визначають стан економічного розвитку країни, який характеризується рівнем виробництва валового внутрішнього продукту. За даними, оприлюдненими директором Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України Юрієм Пахомовим, наша держава є найбільш відсталою за виробництвом валового внутрішнього продукту країною СНД. Так, якщо ВВП країн СНД за останні 20 років збільшився у середньому на 155 %, то в Україні це зростання становило лише 63 % відносно 1990 р. [1]. Заздалегідь можна припустити, що основною причиною такого стану є недостатнє інвестування економіки. Тому доцільно проаналізувати динаміку інвестицій в основний капітал у контексті їхнього впливу на динаміку виробництва валового внутрішнього продукту.

Огляд літератури. В економічній літературі інвестиції в основний капітал розглядають як валові інвестиції, що складаються із двох компо-

нентів: суми амортизаційних відрахувань від основного капіталу і чистих інвестицій. Вважають, що від співвідношення амортизаційних відрахувань і чистих інвестицій у складі валових інвестицій в основний капітал залежить стан розвитку економіки, яка може бути такою, що зростає, скорочується і статичною. Економіка зростає, коли валові інвестиції перевищують амортизацію, бо тоді збільшуються її виробничі потужності як основа зростання ВВП. Статична, або застійна, економіка відображає ситуацію, коли валові інвестиції й амортизаційні відрахування однакові. Це означає, що економіка перебуває у стані спокою, в ній виробляється якраз стільки капіталу, скільки потрібно, щоб замінити ті засоби, які було спожито в процесі виробництва ВВП відповідного року. Несприятлива ситуація стагнації економіки виникає тоді, коли валові інвестиції менші, ніж амортизаційні відрахування, тобто капіталу споживається більше, ніж виробляється. В економіці, яка перебуває у стані стагнації, валових інвестицій недостатньо для заміщення капіталу, спожитого в річному виробництві [2, с. 136—138]. Проте крім названих вище якісних характеристик стану економіки залежно від структури валових інвестицій в основний капітал потрібен показник, що характеризував би вплив на розвиток економіки обсягів інвестування. В економічній літературі для цього запропоновано використовувати показник норми валових інвестицій в основний капітал, котрий обчислюється як процентне співвідношення між обсягом валових інвестицій в основний капітал і величиною валового внутрішнього продукту:

$$N = \frac{I}{Y} \cdot 100 \%,$$

де N — норма валових інвестицій в основний капітал (валового нагромадження основного капіталу);

I — обсяг валових інвестицій в основний капітал;

Y — величина валового внутрішнього продукту.

Вважають, що в країнах із високими темпами розвитку норма валового нагромадження основного капіталу перебуває на рівні 30—40 %, із середніми і низькими темпами розвитку — 18—20 % [3, с. 367]. Проте одна й та сама величина норми валового нагромадження основного капіталу не може в кожному окремому випадку характеризувати міру достатності валових інвестицій в основний капітал для досягнення певного рівня розвитку економіки. Це пояснюється тим, що кожне значення норми валового нагромадження основного капіталу містить змінне співвідношення між амортизацією і чистими інвестиціями. Річна сума амортизації має сталу динаміку, оскільки базується на постійній нормі відрахувань від основного капіталу, для якого також характерна стала динаміка, тоді як чисті інвестиції зазнають різких змін у часі. Обсяги чистих інвестицій значною мірою залежать від суб'єктивного фактора. Підприємці не завжди зацікавлені вкладати інвестиції в основний капітал. Одержані доходи вони часто переводять на банківські рахунки в офшорних зонах, витрачають на будівництво розкішних вілл або на придбання коштовних речей замість того, щоб дбати про зростання основного капіталу. Але було б некоректно фетишизувати чисті інвестиції в основний капітал як незаперечний фактор економічного зростання: вони не тільки забезпечують розширене відтворення засобів виробниц-

тва, а й спрямовуються у житлове будівництво та на розвиток соціально-культурної інфраструктури. Тому лише комплексний аналіз динаміки і структури валових інвестицій в основний капітал дасть можливість виявити міру їхнього впливу на динаміку валового внутрішнього продукту.

Виклад основного матеріалу. Для проведення аналізу нам потрібні лише чотири статистичні показники: обсяги валового внутрішнього продукту і валових інвестицій в основний капітал у складі амортизаційних відрахувань та чистих інвестицій в основний капітал. Відомо, що валові внутрішні інвестиції в основний капітал є частиною валового внутрішнього продукту, обчисленого за витратами [4, с. 128]. У вітчизняній статистиці, зокрема в національних рахунках, валові інвестиції в основний капітал враховуються під назвою “валове нагромадження основного капіталу”. Обсяги амортизаційних відрахувань, використаних у складі валових інвестицій в основний капітал, обліковуються в статистиці як “споживчий основний капітал”. Різниця між валовим нагромадженням основного капіталу і споживчим основним капіталом становить суму чистих інвестицій в основний капітал. Ці показники, а також обчислену за наведеною вище формулою норму валового нагромадження основного капіталу подано в табл. 1.

Таблиця 1. Обсяги і структура валового нагромадження, норма валового та чистого нагромадження основного капіталу (1996—2010 рр.)*

Рік	ВВП, млн грн	Валове нагромад- ження основного капіталу, млн грн	У тому числі за рахунок, млн грн		Структура валового нагромаджен- ня основного капіталу, %		Норма валового нагромаджен- ня основного капіталу
			аморти- зації	чистих інвести- цій	амор- тиза- ція	чисті інвес- тиції	
1996	81 519	16 891	14 702	2 189	87,0	13,0	20,7
1997	93 365	18 517	17 342	1 175	93,6	6,4	19,8
1998	102 593	20 096	19 281	815	95,9	4,1	19,6
1999	127 126	25 131	23 229	1 902	92,4	7,6	19,8
2000	170 070	33 427	30 223	3 204	90,4	9,6	19,7
2001	204 190	40 211	34 303	5 908	85,3	14,7	19,7
2002	225 810	43 289	36 160	7 129	83,5	16,5	19,2
2003	267 344	55 075	38 885	16 190	70,5	29,4	20,6
2004	345 113	77 820	46 576	31 244	59,9	40,1	20,5
2005	741 452	96 965	50 545	46 420	52,1	47,9	22,0
2006	544 153	133 874	58 265	75 609	43,5	56,5	24,6
2007	720 731	198 348	73 071	125 277	36,8	63,2	27,5
2008	848 056	250 158	87 914	162 244	35,1	64,9	26,4
2009	913 345	167 644	107 204	60 440	64,0	36,6	18,4
2010	109 460	208 288	—	—	—	—	19,0

* Розраховано за даними: [5, с. 30, 36; 6, с. 39; 7, с. 36, 38; 8, с. 28, 30, 31].

У табл. 1 розглянуто динаміку показників валового внутрішнього продукту і валового нагромадження основного капіталу з 1996 по 2010 р. — за період після припинення гіперінфляції та проведення грошової реформи, тобто у проміжок часу, коли відбулась певна стабілізація економічного розвитку. Наведені дані свідчать, що в динаміці ВВП явно помітні два періоди, кожен з яких характеризують різні темпи зростання і різна структура валового нагромадження основного капіталу.

У перший період (1996—2002) валовий внутрішній продукт і валове нагромадження основного капіталу збільшувалися практично однаковими темпами. Це видно хоча б з того, що норма валового нагромадження основного капіталу протягом усього цього часового проміжку залишалася стабільною — в межах 19,2—19,8 %. Такі її показники могли б відображати достатній рівень розвитку економіки. Проте в цей період інвестування в основний капітал відбувалось майже повністю за рахунок амортизації. Чисті інвестиції в основний капітал у структурі валового нагромадження основного капіталу не перевищували 10 %, а в 1998 р. вони зменшились до 4,1 %. Тому в згаданий період відбувалася лише заміна зношених основних фондів, а їх загальна вартість залишалася майже незмінною. Це підтверджують такі статистичні дані: вартість основних виробничих фондів (у фактичних цінах на кінець року) в 1996 р. становила 521 млрд грн, у 1997 і 1998 рр. — 522 млрд грн і в 1999 р. — 524 млрд грн [5, с. 23]¹.

Таким чином, показники частки чистих інвестицій в основний капітал, норми валового нагромадження основного капіталу і вартості основних виробничих фондів беззаперечно свідчать про застійний характер економіки протягом 1996—2002 рр.

Другий період (2003—2008 рр.) характеризується бурхливим зростанням обсягів чистих інвестицій в основний капітал. Якщо інвестиції в основний капітал за рахунок амортизації за цей часовий проміжок зросли в 4,5 разу, то за рахунок чистих інвестицій — в 10 разів. Частка чистих інвестицій у валовому нагромадженні основного капіталу наприкінці зазначеного періоду сягнула 65 %, а норма валового нагромадження основного капіталу наблизилась до рівня, характерного для економічно розвинених країн. Закінчення другого періоду пояснюється економічною кризою, пік якої припав на 2009 р. і наслідки якої мали певний вплив на вітчизняну економіку і в наступні роки.

Проаналізуємо, як вплинули валові внутрішні інвестиції на економіку країни за два розглянуті періоди. Для цього порівняємо динаміку ВВП з динамікою валового нагромадження основного капіталу, врахувавши у другому показнику співвідношення між обсягами амортизації та чистих інвестицій. Таке порівняння потребує попереднього коригування номінального (обчисленого за фактичними цінами) ВВП з метою вилучення з нього інфляційної складової. Для цього слід здійснити операцію ділення номінального ВВП на індекс споживчих цін, який виконує роль дефлятора. Потім розрахуємо ланцюгові індекси (до попереднього року) та індекси ВВП із постійною базою (при цьому як базові періоди взято 1996 р. для часового проміжку 1997—2002 рр. і 2002 р. — для 2003—2008 рр.).

¹ Після 1999 р. Держкомстат України перестав публікувати дані про вартість основних фондів.

Індекси ВВП із постійною базою обчислено методом послідовного перемножування ланцюгових індексів. Результати здійснених розрахунків подано в табл. 2.

Таблиця 2. Зростання номінального і реального валового внутрішнього продукту за періоди 1996—2002 рр. і 2002—2008 рр.*

Рік	Номінальний ВВП, млн грн	Індекс споживчих цін (дефлятор)	Реальний ВВП, млн грн	Ланцюгові індекси (до попереднього року)		Індекси з постійною базою	
				номінального ВВП	реального ВВП	номінального ВВП	реального ВВП
А	1	2	3	4	5	6	7
1996	81 519	1,400	58 228	1,000	1,000	1,000	1,000
1997	93 365	1,101	84 800	1,145	1,456	1,145	1,456
1998	102 593	1,200	85 494	1,100	1,008	1,260	1,468
1999	127 126	1,192	106 649	1,239	1,247	1,560	1,830
2000	170 070	1,258	195 191	1,338	1,268	2,088	2,321
2001	204 190	1,061	192 450	1,201	1,423	2,508	3,302
2002	225 810	0,994	227 810	1,106	1,184	2,773 (1,000)	3,910 (1,000)
2003	267 344	1,082	247 083	1,184	1,085	1,184	1,085
2004	345 113	1,123	307 313	1,291	1,244	1,528	1,350
2005	441 452	1,103	400 228	1,279	1,302	1,955	1,757
2006	544 153	1,116	487 592	1,233	1,218	2,410	2,140
2007	720 731	1,165	618 116	1,324	1,268	3,191	2,713
2008	848 056	1,223	693 123	1,177	1,121	3,756	3,042

* Розраховано за даними: [5, с. 30, 47; 9, с. 23, 50].

У стовпчиках 1—3 наведено вхідні дані, які дають змогу прослідкувати весь ланцюжок обчислень динаміки індексів номінального і реального ВВП із постійною базою. Проміжними у табл. 2 є ланцюгові індекси номінального і реального ВВП, необхідні для розрахунку на їхній основі індексів із постійною базою. Розглянемо спочатку динаміку індексів номінального ВВП з постійною базою. З табл. 2 видно, що протягом застійного періоду в економіці (1996—2002 рр.), коли валові інвестиції в основний капітал здійснювались майже повністю завдяки накопиченим амортизаційним відрахуванням, а вартість основних виробничих фондів залишалася незмінною, номінальний ВВП зріс у 2,8 разу. За цей же часовий проміжок валові інвестиції в основний капітал зросли в 2,6 разу (43 289 : 16 891, див. табл. 1). Це означає, що номінальний ВВП зростав адекватно до динаміки валового нагромадження основного капіталу.

Зовсім інше співвідношення між динамікою номінального ВВП і валових інвестицій в основний капітал спостерігається в другому періоді (2003—2008 рр.). За цей проміжок часу валові інвестиції в основний капітал зросли в 5,8 разу (250 158 : 43 289), у тому числі за рахунок амортизації — в 2,5 разу (87 914 : 36 160), чисті інвестиції в основний капітал збільшились у 22,8 разу (162 244 : 7 129), а номінальний валовий внутрішній продукт — лише в 3,8 разу. Це дещо вищий результат порівняно з показником зростання номінального ВВП у першому періоді,

але він зовсім не порівнянний із динамікою валових і особливо чистих інвестицій в основний капітал.

Майже сенсаційними виявилися результати порівняння показників динаміки валових інвестицій в основний капітал і динаміки реального ВВП. Як видно з табл. 1 і 2, різке збільшення в період 2003—2008 рр. валових інвестицій в основний капітал за рахунок чистих інвестицій не викликало адекватного зростання реального валового внутрішнього продукту та навіть супроводжувалось певним зниженням його темпів порівняно з періодом, коли валові інвестиції здійснювались майже виключно за рахунок амортизації та фактично перебували на одному рівні. Якщо протягом 1997—2002 рр. реальний ВВП зріс майже в чотири рази, то в наступні шість років — утричі.

Отже, суттєве збільшення обсягу чистих інвестицій в основний капітал не підвищило, а навіть знизило темпи зростання реального ВВП. У чому ж причина цього явища? Тут можливе єдине пояснення: чисті інвестиції в основний капітал не було вкладено в основні виробничі фонди, тобто у сферу виробництва. Найвірогідніше, що ці чисті інвестиції надійшли на будівництво стадіонів, аеропортів, готелів та інших об'єктів, необхідних для обслуговування футбольного чемпіонату 2012 р.

Висновки і пропозиції. Протягом 1996—2010 рр. валові інвестиції в основний капітал здійснювались виключно за рахунок амортизаційних відрахувань від вартості основних фондів, що зумовило статичний, застійний стан економіки.

Для висвітлення ролі у зростанні ВВП чистих інвестицій в основний капітал необхідно у статистичній звітності: а) в загальних обсягах чистих інвестицій в основний капітал виокремлювати чисті інвестиції, які було спрямовано у виробничу сферу — на збільшення вартості основних виробничих фондів; б) відновити показники вартості основних виробничих фондів на кінець року.

Показник норми валових інвестицій в основний капітал не може однозначно свідчити про міру достатності валових інвестицій в основний капітал для розвитку економіки, тому його потрібно доповнювати аналізом їхніх динаміки і структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Здолати лиху долю : [інтерв'ю з Ю.М. Пахомовим] // Сільські вісті. — 2011. — 24 лист.
2. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика : пер. с 11-го англ. изд. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. — К. : ХаГар, 1998. — 785 с.
3. Экономика : учебник / под ред. д-ра экон. наук, проф. А.С. Булатова. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Экономистъ, 2005. — 853 с.
4. Словник сучасної економіки Макміллана : пер. з англ. / ред. Д.В. Пірс. — 4-те вид. — К. : АртЕк, 2000. — 640 с.
5. Україна у цифрах. 1999. — К. : Техніка, 2000. — 211 с.
6. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держ. ком. статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. — К. : Техніка, 2002. — 646 с.
7. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держ. ком. статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. — К. : Консультант, 2006. — 576 с.
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держ. служба статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. — К. : ТОВ “Август Трейд”, 2011. — 559 с.

9. Україна у цифрах. 2010 : стат. зб. / за ред. О.Г. Осауленка. — К. : Держ. ком. статистики України, 2011. — 252 с.

Надійшла до редакції 18.07.2012

Шморгун Л.Г. *Валовые инвестиции в основной капитал как фактор экономического роста: 1996—2010 гг.*

Проанализированы объемы и структура валовых инвестиций в основной капитал в Украине. В течение 1996—2010 гг. инвестирование в основной капитал осуществлялось почти полностью за счет амортизационных отчислений, и это обусловило статическое, застойное состояние экономики страны. Обосновывается, что показатель нормы валовых инвестиций в основной капитал не может однозначно свидетельствовать о степени достаточности валовых инвестиций в основной капитал для развития экономики, поэтому необходим также анализ их динамики и структуры.

Ключевые слова: валовые инвестиции в основной капитал, чистые инвестиции в основной капитал, амортизационные отчисления, валовой внутренний продукт, норма валовых инвестиций в основной капитал, структура валовых инвестиций в основной капитал

Shmorgun L.G. *Gross investments into fixed capital as a factor in economic growth: 1996—2010 yy.*

The analysis of the volume and structure of gross investments into fixed capital showed that during years 1996-2010 investments into fixed capital mostly carried out in the form of depreciation charges. This caused static condition and stagnation of economy. It was shown that rate of gross investments into fixed capital cannot be unambiguous indicator of sufficiency of gross investments into fixed capital for development of economy. This indicator should be supplemented by the analysis of dynamics and structure of these investments.

Keywords: gross investments into fixed capital, net investments into fixed capital, depreciation charges, gross domestic product, rate of gross investments into fixed capital, structure of gross investments into fixed capital.